

ANALIZA UČINKA PROJEKTA „OBRAZOVANJE ZA SVE“

Projekat „Obrazovanje za sve“ implementiran je od strane Grada Mostara u saradnji sa Udruženjem mladih psihologa i Udruženjem Roma „Neretva“, podržan je od strane Roma Education Fund-a

SADRŽAJ

O PROJEKTU	2
UVOD	3
METODOLOGIJA PROJEKTA	6
ANALIZA PROJEKTNIH REZULTATA	9
a) Povećana stopa upisa romske djece u osnovnim školama za 40%.....	9
b) Povećana stopa zadržavanja u školi za 30%;	11
c) Povećan školski uspjeh najmanje 30% (prosjek ocjena poboljšan za najmanje 1 ocjenu); 13	
Školski uspjeh korisnika projekta.....	14
Ocjena postizanja taktičkih ciljeva Individualiziranih razvojnih planova	16
Procjena razvoja socio-emocionalnih kompetencija	18
d) Povećano sudjelovanje roditelja Roma u obrazovnom procesu njihove djece za najmanje 15%.....	24
ZAKLJUČCI	27
ANALITIČKI STRATEŠKI PLAN ZA RAZVOJ INDIVIDUALNIH RAZVOJNIH PLANOVA ZA 2016/17 ŠKOLSKU GODINU	29
Indikatori, aktivnosti, ishodi	30
LITERATURA	32

O PROJEKTU

Projekat „Obrazovanje za sve“, implementiran od strane Grada Mostara u saradnji sa Udruženjem mladih psihologa i Udruženjem Roma „Neretva“, podržan je od strane Roma Education Fund-a, čiji je osnovni cilj pružanje podrške u kreiranju i sprovođenju strategija obrazovanja koje doprinose uključenju Roma u obrazovne sisteme. Projekat se implementira u dvije osnovne škole s područja Mostara, i to osnovnoj školi „Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“ i osnovnoj školi „Bijelo Polje – PO Prigrađani“.

Glavni cilj projekta „Obrazovanje za sve“ je pružanje jednakih društvenih, obrazovnih i kulturnih prilika za svu Romsku djecu kroz puno uključivanje u osnovnu školu, uključujući djecu koja su upisana u školu, djecu koja su izvan školskog sistema i djecu koji su odustala od školovanja, te održavanje i poboljšanje školske redovnosti uz povećavanje uključenosti roditelja Roma u obrazovni proces njihove djece.

Specifični cilj projekta je povećan upis, akademski uspjeh i redovnost Romske djece u osnovnoškolskom obrazovanju, uz povećanje školskog uspjeha i uključivanje romskih roditelja u obrazovni proces.

Iz navedenih ciljeva proizašli su sljedeći *rezultati* :

- a) Povećana stopa upisa romske djece u osnovnim školama za 40%;
- b) Povećana stopa zadržavanja u školi za 30%;
- c) Povećan školski uspjeh najmanje 30% (prosjek ocjena poboljšan za najmanje 1 ocjenu);
- d) Povećano sudjelovanje roditelja Roma u obrazovnom procesu njihove djece za najmanje 15%.

Kako bi se postigli postavljeni rezultati korišten je pristup koji se zasniva na osiguravanju dodatne podrške učenicima kroz osnivanje Produženih boravaka u projektnim školama, praćenih dodatnim aktivnostima i individualizacijom obrazovanja, kako bi se pridonjelo nižoj stopi napuštanja obrazovnog sistema, povećanoj stopi završavanja osnovnoškolskog obrazovanja, poboljšanju akademskog uspjeha, te uključivanju učenika u vannastavne i druge aktivnosti.

UVOD

Etnička manjina Roma spada u jednu od najbrojnijih etničkih manjina u Bosni i Hercegovini. Pri tome, teško je govoriti o tačnom broju Roma u Bosni i Hercegovini. Naime, iako postoje određeni statistički podaci o broju Roma, razlika između statistike i stvarnog stanja velika je. Npr. prema popisu iz 1991. u BiH bilo je oko 9.000 Roma, dok su podaci romskih udruženja ukazivali na čak 80.000 Roma. Slično je i danas. Prema podacima romskih udruženja i osoba koje vode računa o romskim zajednicama u BiH, razlozi leže u tome što se veliki broj Roma ne izjašnjavaju kao takvi, nego kao pripadnici drugih etničkih grupa ili manjina.

Kada je u pitanju područje Mostara, teško je govoriti o tačnom broju romskih porodica koje ovdje žive zbog ekonomskih aspekata i nomadskog načina života. Prema različitim izvorima u Mostaru živi sljedeći broj Roma :

- Prema Registraciji potreba i romskih domaćinstava, sprovedenoj od strane Ministarstva ljudskih prava i izbjeglica BiH u 2011. u Mostaru postoji 67 domaćinstava sa 236 pripadnika Romske manjine.
- Na osnovu terenskih nalaza i kontakta za voditeljima zajednica (Zvanični podaci Grada Mostara, 2014.) oko 288 Roma živi u sljedećim zajednicama Mostara: Bišće Polje, Vrapčići, Izbjeglički centar Salakovac, Gnojnice, Bafo i Bijelo Polje.

Bez obzira na to da li govorimo o lokalnom ili državnom nivou, evidentno je da su Romi najbrojnija, najviše zapostavljena i najugroženija manjina u BiH. Pri tome su posebno značajni problemi koji se javljaju u obrazovanju. Naime, prema Istraživanju o položaju romske populacije u BiH (UNICEF BiH, 2011 - 2012) čak jedno od troje romske djece školske dobi ne pohađa osnovno obrazovanje, a samo jedno od četvero ima pristup srednjoškolskom obrazovanju. Iako procijenjena stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6% za Bosnu i Hercegovinu, stopa upisa u osnovnu školu za romsku djecu iznosi samo 46,9% dok je stopa pohađanja 69,3% za osnovnu, a samo 22,6% za srednju školu (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2013). Nadalje, čini se da veliki broj romske djece napušta osnovnoškolsko obrazovanje, posebno u višim razredima. Pri tome, istraživanje provedeno u 17 općina BiH ukazuje na to da su razlog tome ekonomske poteškoće, siromaštvo, nedostatak pristupa školama, te niska svijest o važnosti obrazovanja (UNICEF, 2011.).

Zbog svega navedenog Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na sjednici 3.7.2008. godine usvojilo Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, nakon što je BiH pristupila programu „Dekada inkluzije Roma 2005 – 2015“. Ovim dokumentom omogućena je formalna jednakost u pristupu pravu na obrazovanje Romima. Međutim, nakon 16. sastanka Međunarodnog upravnog komiteta programa Dekada inkluzije Roma, kreiran je Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma koji je usvojen 2014. godine, u svrhu boljeg definisanja provođenja istog.

Međutim, bez obzira na ove dokumente, Izvještaj o primjeni Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2013/14 godinu (usvojen na 119. sjednici Vijeća ministara BiH, održanoj 21.1.2015. godine) ukazuje na slabe rezultate koji u obrazovanju Roma. Ono što je u izvještaju istaknuto kao najplodotvorniji cilj je osnovnoškolsko obrazovanje. Naime, spomenuti izvještaj ukazuje na trend upisivanja romske djece u osnovnu školu. Tako je u školskoj 2013/14. godini ukupno je upisano 2078 romske djece u osnovne škole. Pri tome, nužno je imati na umu već spomenuti povećani rizik za napuštanje osnovne škole od strane romskih učenika. Kada je u pitanju školski uspjeh, u izvještaju je primjećeno da romski učenici imaju znatno lošiji školski uspjeh od njihovih vršnjaka većinske populacije.

Kada je u pitanju Grad Mostar, u 2014/15 školskoj godini došlo je do povećanja upisa romskih učenika u osnovnu školu od 37,8% . Međutim, u 2015/16 školskoj godini došlo je do novog pada (Udruženje mladih psihologa, 2016.).

Obzirom na sve navedeno, u Izvještaju o primjeni Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovini o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2013/14 godinu, za Cilj 1. : „Osiguranje da se djeca pripadnici romske nacionalne manjine uključe u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja“ navedene su, između ostalih, sljedeće preporuke :

- Pratiti uključenost i pohađanje škole od I do IX razreda odnosno prelazak iz nižeg u viši razred. Ovo je izuzetno važno zbog pojave napuštanja školovanja, s jedne strane, i uvida u broj svršenika u odnosu na broj uključenih, s druge strane. Ova mjera bi morala biti i kvalitativno praćena.
- U višim razredima osnovnih škola intenzivirati savjetodavni rad sa romskom djecom s obzirom na trend opadanja broja učenika u periodu od I do IX razreda. Savjetodavni rad

obavljati i sa roditeljima romskih učenika čime se doprinosi razvijanju svijesti o ulozi obrazovanja u cjelokupnom socijalnom uključivanju.

- Intenzivirati dopunsku nastavu sa romskim učenicima osnovne, škole a po potrebi i individualizirati.
- Besplatni udžbenici, prevoz i użine za romske učenike bi morale biti obezbjeđene s obzirom da u nekim kantonima ovaj vid podrške izostaje.
- Edukacije za nastavnike, roditelje i djecu većinske populacije realizirati ciljano, tamo gdje potrebe postoje, a s tematikom ljudskih prava, dječijih prava, rada i (su)života u multikulturalnom okruženju i posebno o specifičnostima odgojno – obrazovnog rada sa romskom djecom.
- Omogućiti roditeljima romske djece učešće u radu škole koje ne mora biti formalno kroz postojeće organe škole.

U skladu sa navedenim nalazima i preporukama Grad Mostar je, u saradnji sa Udruženjem mladih psihologa i Udruženjem Roma „Neretva“, kreirao metodologiju projekta „Obrazovanje za sve“ koja se temelji na dodatnoj podršci, integraciji i individualizaciji obrazovanja djece romske populacije u osnovnim školama Mostara.

METODOLOGIJA PROJEKTA

Očekivani rezultati projekta „Obrazovanje za sve“ bili su sljedeći :

- a) Povećana stopa upisa romske djece u osnovnim školama za 40%;
- b) Povećana stopa zadržavanja u školi za 30%;
- c) Povećan školski uspjeh najmanje 30% (prosjek ocjena poboljšan za najmanje 1 ocjenu);
- d) Povećano sudjelovanje roditelja Roma u obrazovnom procesu njihove djece za najmanje 15%.

Obzirom na navedene rezultate kreiran je set komponenti aktivnosti usmjerenih na postizanje ovih rezultata. Spomenuti rezultati i prateće aktivnosti zasnovane su na metodologiji individualiziranog pristupa obrazovanju korisnika projekta.

U svrhu povećanja broja romske djece u sistemu obaveznog osnovnog obrazovanja, uz razvoj socio-emocionalnih kompetencija, poboljšanje stope zadržavanja u obrazovnom sistemu i povećanje školskog uspjeha osnovana su dva produžena boravka u dvije osnovne škole s područja Mostara, što je činilo prvu komponentu projekta. Pri tome su indikatori za postizanje ovog cilja bili :

- Poboljšane vještine i znanja u predmetima u kojima učenici imaju manjkavo znanje kod najmanje 30% učenika koji pohađaju Produženi boravak;
- Socio-emocionalne vještine učenika koji učestvuju u Produženom boravku poboljšane minimalno za 10% u odnosu na inicijalno stanje;
- Održana stopa zadržavanja u osnovnoj školi;
- Produženi boravci u dvije projektne škole opremljeni školskom opremom i pripremljeni za nastavak djelovanja u školskoj 2016/17 godini.

U svrhu ostvarivanja navedenog opremljena su dva Produžena boravka u dvije projektne škole; osigurana je dopunska nastava za poboljšanje školskog uspjeha, kao i radionice za razvoj socio-emocionalnih kompetencija; kontinuirano su osigurani školski udžbenici i pribor kao i prevoz za korisnike Produženog boravka tokom trajanja projekta.

Pored osiguravanja napretka učenika korisnika projekta, druga komponentna projekta odnosila se na komunikaciju s roditeljima korisnika projekta u svrhu povećanja broja romskih

roditelja koji uključuju svoju djecu u redovno obrazovanje kroz organizovanje informativnih i edukativnih sastanaka i psihosocijalnu podršku, kao i poboljšanje saradnje između roditelja i projektnih škola. Ovo je osigurano kroz aktivnosti roditeljskih sastanaka i predavanja za roditelje korisnika projekta, te kontinuiranih posjeta porodicama od strane socijalne radnice projekta.

Nadalje, posljednja komponenta projekta odnosila se na poboljšanje kompetencija učitelja i nastavnika za identifikaciju i bavljenje problemima učenika/ca Romske populacije u osnovnoškolskom obrazovanju u svrhu jačanja inkluzije romskih učenika/ca i učenika/ca sa dodatnim potrebama u učenju. U tu svrhu održan je trening za nastavnike/ice i učitelje/ice projektnih škola pod nazivom "Kompetencije potrebne za različitosti i socijalnu uključenost".

Kako bi se navedene komponente i prateće aktivnosti realizovale, prije svega, je kreiran Priručnik sa pravilima i principima rada u Produženom boravku za postavljanje ciljeva, komunikaciju i način rada sa korisnicima Produženog boravka. Za implementaciju programa Produženih boravaka angažovane su dvije učiteljice u dvije projektne škole za rad u istom. Kako bi se individualizirao pristup u istom, uključen je tim sastavljen od razrednika/ce ili učitelja/ce i roditelja korisnika, te dvije psihologinje i jedne socijalne radnice za kreiranje Individualnih razvojnih planova za svakog korisnika. Pri tome je spomenuti tim izvršio procjenu inicijalnog stanja kroz procjenu kognitivnih sposobnosti i socio-emocionalnih kompetencija svih korisnika projekta. Pri tome su korišteni testovi sposobnosti, testovi postignuća, procjena školskog uspjeha i usvajanja nastavnog sadržaja, sistematična opservacija, te školske datoteke. Područja koja su se pri tome razmotrila bila su: kognitivne sposobnosti, socijalne vještine, motoričke sposobnosti, jezik i komunikacija, pismenost, matematičko-logičke sposobnosti, pristup obrazovanju, te pažnja i motivacija. Na osnovu prikupljenih podataka kreiran je Individualni razvojni plan za svakog korisnika/cu projekta. Naime, cilj programa Produženog boravka bio je razvoj socio-emocionalnih kompetencija i školskog uspjeha kroz implementaciju spomenutih planova. Individualni razvojni plan omogućava svakom učeniku/ci da napreduje do nivoa prilagođenom njegovim/njenim sposobnostima, uključuje saradnju svih uključenih strana, fokusira se na obrazovne i odgojne strategije i osigurava praćenje rezultata. Kreiran je u saradnji sa školom, roditeljima, učenicima/korisnicima projekta i stručnim osobljem projekta.

Nadalje, program Produženog boravka uključivao je i sedmično održavanje radionica za razvoj socio-emocionalnih kompetencija koje su razvijene u skladu sa Individualnim razvojnim planovima, odnosno potrebama učenika/ca. Održano je 107 radionica u dvije projektne škole.

Pri tome su učenici podijeljeni u dvije grupe. Naime, jednu grupu su činili učenici 6-10 godina starosti, a drugu učenici 11-14 godina starosti.

Naposljetku, korisnicima projekta osigurana je i kontinuirana dopunska nastava u okviru škola. Ista je održavana prema principima rada pojedinih škola, dok je projektni tim bio usmjeren na jačanje motivacije korisnika za redovnije pohađanje dopunske nastave.

Kroz sve navedene komponentne program Produženog boravka projekta „Obrazovanje za sve“ osigurao je individualizirani pristup odgoju i obrazovanju korisnika projekta. U narednim stranicama analizirat će se učinak i rezultati postignuti kroz navedene komponente i njihove prateće aktivnosti.

ANALIZA PROJEKTNIH REZULTATA

a) Povećana stopa upisa romske djece u osnovnim školama za 40%

U 2013/14 školskoj godini je u osnovnim školama s područja Mostara bilo upisano 66 učenika/ca romske populacije.

Tabela 1. Broj učenika/ca romske populacije u osnovnim školama s područja Mostara u 2013/14 školskoj godini

	Osnovna škola	Ukupan broj učenika/ca	I -V razred	VI – IX razred
1.	Mustafa Ejubović – Šejh Jujo	24	17	7
2.	Bijelo Polje	16	10	6
3.	Centar za djecu i mlade s posebnim potrebama "LOS ROSALES"	12	5	7
4.	Bartol Kašić	1	1	-
5.	Vrapčići	9	2	7
6.	Zalik	-	-	-
7.	Gnojnice	4	2	2
	UKUPNO	66	37	29

U 2014/15 školskoj godini broj učenika/ca romske populacije u osnovnim školama s područja Mostara iznosio je 81.

Tabela 2. Broj učenika/ca romske populacije u osnovnim školama s područja Mostara u 2014/15 školskoj godini

	Osnovna škola	Ukupan broj učenika/ca	I -V razred	VI – IX razred
1.	Mustafa Ejubović – Šejh Jujo	29	21	8
2.	Bijelo Polje	29	17	12
3.	Centar za djecu i mlade s posebnim potrebama "LOS ROSALES"	12	3	9

4.	Bartol Kašić	1	1	-
5.	Vrapčići	11	9	2
6.	Zalik	4	4	0
7.	Gnojnice	5	2	3
	UKUPNO	91	57	34

Evidentno je da je u 2014/15 školskoj godini u osnovnim školama zabilježeno 25 učenika romske populacije više nego u 2013/14 školskoj godini. To znači da je došlo do povećanja od 37,8%.

U školskoj 2015/16 godini osnovnu školu na području Mostara pohađalo je 81 učenika/ca romske populacije.

Tabela 3. Broj učenika/ca romske populacije u osnovnim školama s područja Mostara u 2015/16 školskoj godini

	Osnovna škola	Ukupan broj učenika/ca	I -V razred	VI – IX razred
1.	Mustafa Ejubović – Šejh Jujo	43	34	9
2.	Bijelo Polje	18	13	5
3.	Centar za djecu i mlade s posebnim potrebama "LOS ROSALES"	10	4	6
4.	Bartol Kašić	1	1	
5.	Vrapčići	5	5	
6.	Gnojnice	4	2	2
	UKUPNO	81	59	22

Kako je vidljivo iz Tabele 3. u 2015/16 školskoj godini došlo je do smanjenja učenika/ca romske populacije u osnovnim školama s područja Mostara za oko 10%. Ovakvo stanje može se povezati sa nedavnim migracijama romske populacije.

Tokom 2015/16 školske godine projektnim aktivnostima bilo je predviđeno upisivanje 5 učenika/ca romske populacije u projektne osnovne škole. Međutim, **tokom 2015/16 školske godine upisano je 10 učenika/ca romske populacije u ove dvije osnovne škole, što je povećanje od 200%.**

Obzirom na to da se u vrijeme kreiranja ove analize još uvijek ne raspolaže konačnim podacima o upisu novih učenika/ca u osnovne škole s područja Grada Mostara, nije moguće govoriti o ukupnom broju novoupisanih učenika/ca romske populacije. Međutim, kada se radi o projektne školama raspolaže se informacijama o 13 novoupisanih učenika/ca romske populacije u osnovnu školu „Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“, te jednoj učenici romske populacije upisanoj u prvi razred osnovne škole „Bijelo Polje; PO Prigrađani“. Dakle, u dvije projektne škole upisano je 14 učenika/ca romske populacije u prvi razred za 2016/17 školsku godinu. ***Uzmu li se u obzir podaci iz prethodnih godina (u 2014/15 11 učenika/ca romske populacije upisano u prvi razred, a 2015/16 10 učenika/ca), evidentno je da je došlo do povećanja broja romske djece upisane u prvi razred za 2016/17 školsku godinu za 40%.*** Na taj način je ostvaren prvi postavljeni cilj projekta „Obrazovanje za sve“. Ovo povećanje bi se moglo povezati za aktivnostima projekta „Obrazovanje za sve“ koje se implementiraju u dvije osnovne škole sa najvećim brojem učenika/ca romske populacije. Naime, terenske posjete, te individualni i grupni rad sa roditeljima romske populacije kontinuirano su služili kao način isticanja važnosti obrazovanja. Nadalje, socijalna radnica projekta pružala je kontinuiranu podršku u pojašnjavanju i pripremanju za proces upisa u osnovnu školu. Na taj način je proces upisa pojednostavljen i približen roditeljima korisnika projekta.

b) Povećana stopa zadržavanja u školi za 30%;

Poseban segment obrazovanja djece romske populacije u okviru projekta „Obrazovanje za sve“ bila je redovnost pohađanja, odnosno stopa zadržavanja učenika/ca romske populacije u obrazovnom sistemu. Naime, kako je već navedeno, istraživanja ukazuju na to da veliki broj romske djece napušta osnovnoškolsko obrazovanje, posebno u višim razredima. Pri tome, istraživanje provedeno u 17 općina BiH ukazuje na to da su razlog tome ekonomske poteškoće, siromaštvo, nedostatak pristupa školama, te niska svijest o važnosti obrazovanja (UNICEF, 2011.).

U okviru projekta „Obrazovanje za sve“ kontinuirano je vođena evidencija o broju izostanaka korisnika projekta u dvije projektne škole. Pri tome je kao referentni okvir za analizu učinka projekta korišten broj izostanaka za 2014/15 školsku godinu, odnosno školsku godinu koja je prethodila implementaciji projekta. Izostanci iz te školske godine upoređivani su sa brojem izostanaka za 2015/16 školsku godinu tokom koje se implementirao projekat. Izostanci

se odnosw na broj i opravdanih i neopravdanih izostanaka sa nastave. Broj izostanaka prikazan je u Tabeli 4.

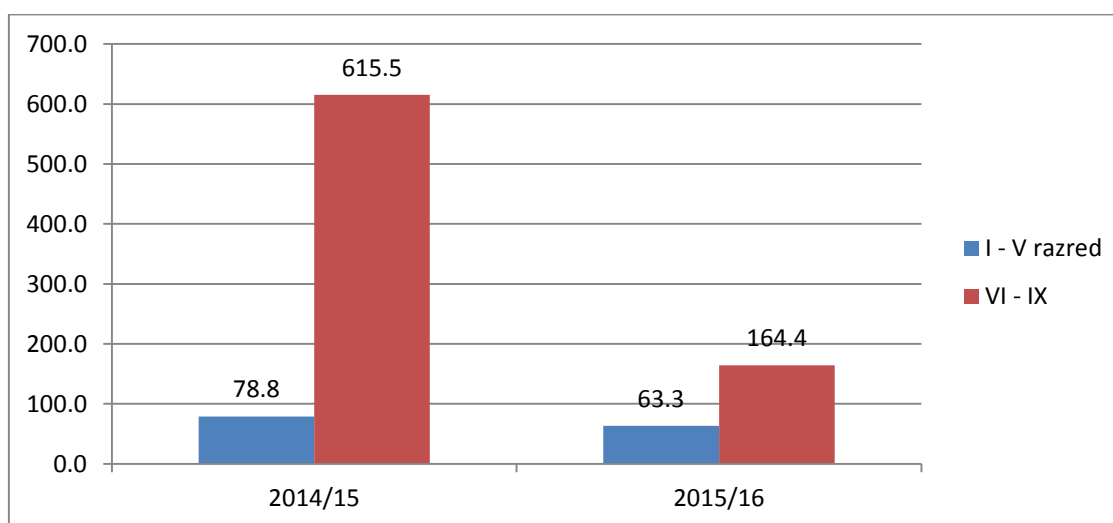
Tabela 4. Broj izostanaka u 204/15 i 2015/16 školskoj godini u OŠ „Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“ i OŠ „Bijelo Polje“

Školska godina	Broj izostanaka
2014/15	9383
2015/16	5847

Kako je vidljivo u Tabeli 4. došlo je do značajnog smanjenja broja izostanaka tokom implementacije projekta. Naime, ukupan broj izostanaka smanjen je za čak 3.536, odnosno **ukupan broj izostanaka je smanjen za 37,7 %**.

Nadalje, analiziran je i prosječan broj izostanaka učenika/ca u ove dvije školske godine, te je razlika u prosječnom broju izostanaka učenika/ca korisnika projekta prikazan u Grafu 1.

Graf 1. Razlika u prosječnom broju izostanaka učenika/ca u 2014/15 i 2015/16 godini.

Pri tome je napravljena razlika između učenika/ca koji pohađaju nastavu od 1. do 5. razreda i učenika/ca koji pohađaju nastavu od 5. do 9. razreda. Kako je vidljivo iz Grafa 1. prosječan broj izostanaka učenika od 1. do 5. razreda u 2014/ 15 iznosio je 78,8, a u školskoj 2015/16 broj je bio 63,3. **Prosječan broj izostanaka učenika/ca od 1. do 5. razreda u dvije projektne osnovne škole smanjen je za 19,70%.**

Kada su u pitanju stariji učenici/ce, koji pohađaju razrede od 6. do 9. prosječan broj izostanaka bio je veći nego kod mlađih učenika. Naime, u 2014/15 školskoj godini prosječan

broj izostanaka učenika od od 6. do 9. razreda iznosio je 615,5, dok je prosječan broj za iste učenike/ce u 2015/16 školskoj godini bio 164,40. ***Stoga je prosječan broj izostanaka kod učenika/ca od 6. do 9. razreda smanjen za čak 73,30%.***

Nadalje, bitno je naglasiti da je u projektnim školama u 2014/15 školskoj godini 5 učenika romske populacije napustilo osnovnoškolsko obrazovanje. Naime, spomenuti učenici su ostali neocijenjeni zbog prevelikog broja izostanaka zbog čega im je izrečena pedagoška mjera prebačaja u drugu školu. Međutim, isti učenici nisu nastavili osnovnoškolsko obrazovanje. Tokom 2015/16 školske godine ni jedan učenik/ca projektnih škola nije napustio/la osnovnoškolsko obrazovanje. ***Dakle, stopa napuštanja osnovnoškolskog obrazovanja tokom 2015/16 školske godine u projektnim školama iznosi 0%.*** Iako je jedan učenik ostao neocijenjen zbog velikog broja izostanaka, istom nisu izrečene pedagoške mjere te ima mogućnost nastavka školovanja vanredno u narednoj školskoj godini.

Na osnovu navedenih podataka može se zaključiti da je rezultat „Povećana stopa zadržavanja u školi za 30%“ ostvaren, pa čak i da je isti premašen, obzirom da stopa zadržavanja u školi iznosi 100%. Nadalje, značajno je primjetiti da je značajno smanjen broj izostanaka učenika/ca koji pohađaju više razrede osnovne škole, suprotno dosadašnjim nalazima i istraživanjima. Naime, uzme li se u obzir da su razlozi povećanog broja izostanaka najčešće ekonomske poteškoće, siromaštvo i niska svijest o važnosti obrazovanja, evidentno je da individualizirani pristup kao onaj korišten u ovom projektu ima snažan pozitivan uticaj na stepen pohađanja i učešća u nastavnom procesu kada govorimo u učenicima romske populacije.

c) Povećan školski uspjeh najmanje 30% (prosjek ocjena poboljššan za najmanje 1 ocjenu);

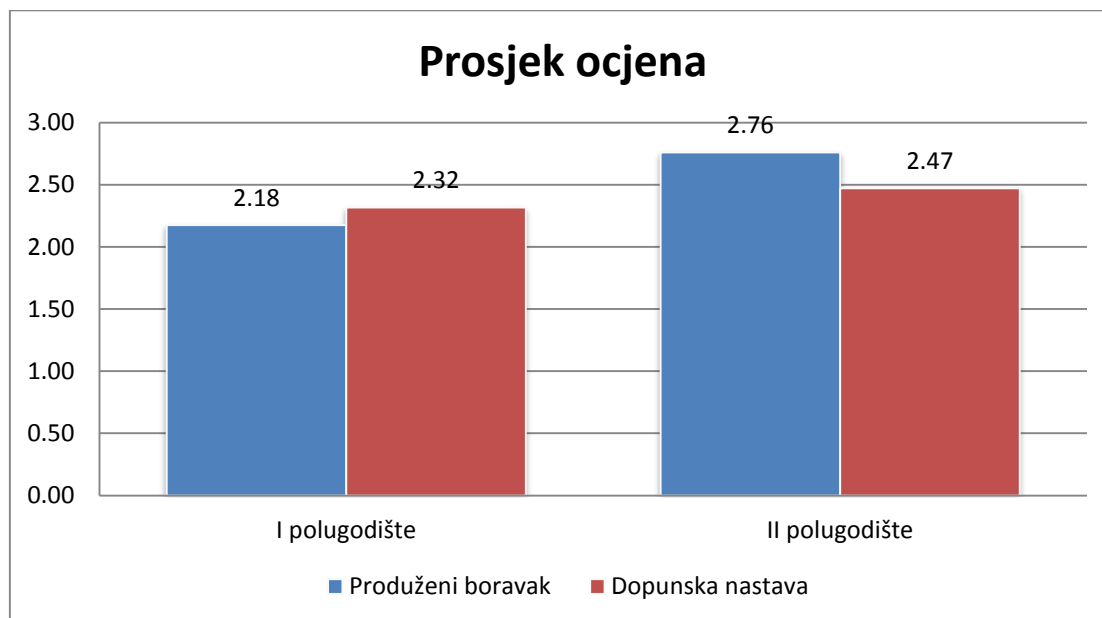
Kako je istaknuto u Izvještaju o primjeni Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2013/14 godinu, romski učenici/ce imaju znatno lošiji školski uspjeh u odnosu na njihove vršnjake većinske populacije. Zbog toga je u implementaciji projekta „Obrazovanje za sve“ posebna pažnja posvećena školskom uspjehu korisnika projekta. Pri tome je u obzir uzeto više različitih faktora. Prije svega pažnja je posvećena prosječnoj ocjeni koju su učenici/ce postizali. Nadalje, u svrhu praćenja uspjeha u postizanju postavljenih individualiziranih ciljeva u Individualnim razvojnim planovima, praćen je i uspjeh, odnosno ocjena, postizanja postavljenih ciljeva. Na kraju, obzirom na to da je i

značajan dio projektnih aktivnosti bio posvećen razvoju socioemocionalnih kompetencija, urađena je i procjena razvoja istih.

Školski uspjeh korisnika projekta

U cilju specifikiranja efekata rada produženih boravaka i dopunskih časova, kao dvije zasebne projektne aktivnosti, analizom podataka se uporedio napredak u prosjeku ocjena učenika/ca koji su bili korisnici produženih boravaka u školama “Mustafa Ejubović - Šejh Jujo” i “Bijelo Polje; PO Prigrađani” i napredak korisnika dopunskih časova u navedenim školama na kraju prvog polugodišta šk. 2015/16 godine i na kraju drugog polugodišta iste školske godine. Pri tome su uzete u obzir prosječne ocjene svakog učenika/ce korisnika projekta. Bitno je naglasiti da su u obzir uzete samo ocjene učenika/ca od trećeg do devetog razreda. Naime, mlađi učenici/ce se ocjenjuju deskriptivno sve do drugog polugodišta trećeg razreda. Također, bitno je naglasiti da je s početkom drugog polugodišta dodatno individualiziran pristup odgoja i obrazovanja korisnika projekta primjenom Individualiziranih razvojnih planova.

Graf 3. Prosjek ocjena korisnika projekta „Obrazovanje za sve“ na kraju prvog i drugog polugodišta 2015/16 školske godine

Korisnici projekta koji su bili uključeni u program Produženog boravka učenici/ce su od prvog do petog razreda. Kako je vidljivo na Grafu 3. prosječna ocjena ovih učenika/ca tokom prvog polugodišta školske 2015/16 godine bila je 2,18. Obzirom na to da se školske ocjene

zaokružuju na ocjene od 1 do 5, odnosno cijele brojeve, može se reći da je školska ocjena ovih učenika/ca na kraju prvog polugodišta bila dovoljan (2). ***Na kraju drugog polugodišta prosječna ocjena učenika/ca od prvog do petog razreda koji su korisnici projekta povećala se, te je iznosila 2,76. To znači da je došlo do poboljšanja od 21,01%.*** Zaokruživanje iste na školsku ocjenu, može se zaključiti da je na kraju 2015/16 školske godine školska ocjena mlađih korisnika projekta bila dobar (3). Na ovaj način je došlo do poboljšanja za jednu školsku ocjenu.

Kada su u pitanju stariji korisnici projekta, odnosno učenici od šestog do devetog razreda osnovne škole „Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“ i osnovne škole „Bijelo Polje, PO Prigrađani“, koji su bili korisnici dopunskih časova u navedenim školama, prosječna ocjena ovih učenika/ca na kraju prvog polugodišta šk. 2015/16 godine bila je 2,32. Prevedeno na školsku ocjenu, ista bi bila dovoljan (2). Prosječna školska ocjena isith učenika na kraju drugog polugodišta 2015/16 školske godine bila je 2,47, odnosno u terminima školske ocjene, dovoljan (2). ***Iako je i kod starijih učenika/ca došlo do manjeg poboljšanja od 6,07% evidentno je da je ovo povećanje mnogo manje nego kod mlađih korisnika projekta.***

Ovakvo stanje moguće je povezati sa dosadašnjim projektnim aktivnostima. Naime, učenici/ce od prvog do petog razreda kontinuirano su bili korisnici Produženog boravka tokom 2015/16 školske godine. Pri tome, isti su dobivali svakodnevnu podršku od strane, u projektu angažovanih, učiteljica koje su prilagođavale program Produženog boravka i svakodnevne aktivnosti potreba korisnika projekta. Također, Individualni razvojni planovi i taktički ciljevi postavljeni u njima su kod ovih učenika praćeni ne samo od strane razrednih učitelja/ica nego i od strane učiteljica u Produženom boravku. Na ovaj način su mlađi učenici/ce u obje projektne škole imali dodatnu podršku u odnosu na starije korisnike.

Također, mlađi korisnici projekta bili su postavljeni pred manje nastavne izazove i mnogo su manje zaostajali za svojim vršnjacima. Naime, stariji korisnici projekta su na samom početku projekta mnogo zaostajali za svojim vršnjacima. Ovi učenici nisu usvojili osnove pismenosti i osnovne matematičko-logičke operacije, što je uveliko otežavalo usvajanje gradiva predviđenih nastavnim planom i programom za razrede koji pohađaju. Nadalje, stariji korisnici projekta su najviše podrške dobivali kroz dopunsku nastavu. Ista je održavana u okviru škole, u skladu sa njenim aktivnostima i intenzitetom predviđenim nastavnim planom i programom. Međutim, ovaj intenzitet nije bio dovoljan za starije korisnike projekta. Također, nastavnici/ce koji predaju dopunsku nastavu imaju velik nivo autonomije kada je u pitanju dopunska nastava, njeno održavanje i sadržaj, što smanjuje uticaj projektnog osoblja. Stoga je za nadolazeću školsku godinu neophodno intenzivirati komunikaciju sa nastavnicima/cama dopunske nastave

što će omogućiti jačanje uticaja projektnog osoblja na održavanje iste. Također, projektno osoblje će posvetiti više pažnje starijim učenicima/ama i pružiti podršku u organizovanju vlastitih aktivnosti i obaveza, u svrhu redovnijeg pohađanja dopunske nastave.

Nadalje, kroz svakodnevno učešće u programu Produženog boravka mlađi korisnici projekta razvili su radne navike potrebne za učešće i uspjeh u redovnoj nastavi, što je bilo teže postići kod starijih korisnika projekta koji su u mnogo manjoj mjeri imali razvijene radne navike.

Nakon što se ovi nalazi uzmu u obzir može se zaključiti da su projektne aktivnosti imale bolji uticaj na mlađe korisnike projekta, odnosno učenike od prvog do petog razreda, nego na starije korisnike projekta, odnosno učenike od šestog do devetog razreda. Bez obzira na to da li su uzrok tome razvojne faze učenika, preveliki zaostaci u usvajanju nastavnog gradiva ili aktivnosti namijenjene svakoj od ovih grupa, evidentno je da je romskim učenicima/ama neophodno pružiti dodatnu, individualiziranu, podršku u nastavi od samog početka školovanja. Na taj način će se uticati kako na školski uspjeh, tako i na motivaciju za učešćem u nastavnom procesu.

Može se zaključiti da je napredak u ostvarivanju rezultata „Povećan školski uspjeh najmanje 30% (prosjek ocjena poboljšán za najmanje 1 ocjenu)“ u ovoj fazi projekta samo djelomično ostvaren. Naime, iako je došlo do značajnih poboljšanja i povećanja ocjena, poteškoće se u najvećoj mjeri javljaju kod učenika/ca koji pohađaju nastavu od 6. do 9. razreda.

Ocjena postizanja taktičkih ciljeva Individualiziranih razvojnih planova

Tokom prvog polugodišta projekta „Obrazovanje za sve“ izvršena je procjena kognitivnih, socijalnih i emocionalnih kompetencija korisnika projekta, odnosno romskih učenikaca koji pohađaju nastavu u projektnim školama i manjeg dijela ne-romskih korisnika projekta. Procjene su se održavale u jednoj od projektnih škola, te su uključivale prikupljanje osnovnih informacija o učeniku/ci putem intervjuisanja samog učenika/ce, roditelja i nastavnika/ce i učitelja/ice učenika/ce. Nakon prikupljanja osnovnih informacija koje su uključivale informacije o uslovima stanovanja, porodičnim odnosima, stavu prema nastavi, učenju, vršnjačkim odnosima i sl. provedena je procjena kognitivnih sposobnosti. Testovi koji su pri tome korišteni bili su :

- Kohsov test sastavljanja kockica;

- Gudinaf-Haris test inteligencije („Crtež ljudske figure“).

Socijalne, emocionalne i ponašajne kompetencije korisnika procjenjivanje su pomoću SDQ upitnika sposobnosti i poteškoća, o čemu će više riječi biti u nastavku.

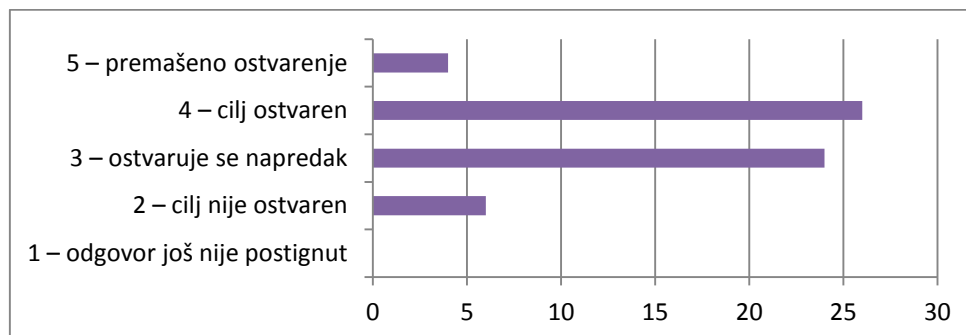
Do januara 2016. godine kreirano je 60 Individualnih razvojnih planova, pri čemu je 30 kreirano za učenike/ce osnovne škole „Bijelo Polje, PO Prigrađani“, te 30 za učenike/ce osnovne škole „Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“. Svaki individualni razvojni plan sadrži taktičke ciljeve komplementarne sposobnostima, kompetencijama i potrebama u učenju svakog učenika/ce. Pri tome je svaki taktički cilj praćen je setom strategija i resursa neophodnih za njegovu implementaciju. Važno je naglasiti da je veliki dio ciljeva u OŠ „Bijelo Polje, PO Prigrađani“ bio usmjeren na poboljšanje komunikacijskih sposobnosti. U OŠ „Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“, bilo je više razlika između postavljenih ciljeva kod različitih učenika/ca, ali je značajan broj učenika/ca pokazivao potrebu za poboljšanjem vršnjačkih odnosa i jačanjem samopouzdanja.

Od sredine aprila do kraja juna 2016. godine provedena je revizija Individualnih razvojnih planova. Pri tome je urađena procjena realizacije postavljenih taktičkih ciljeva za svakog učenika/cu. Ovo je ocijenjeno ocjenama od 1 do 5 koje su imale sljedeće značenje:

- 1 – odgovor još nije postignut,
- 2 – cilj nije ostvaren,
- 3 – ostvaruje se napredak,
- 4 – cilj ostvaren
- 5 – premašeno ostvarenje.

Pregled ispunjenosti taktičkih ciljeva svih učenika/ca predstavljen je u Grafu 4.

Graf 4. Pregled ispunjenosti taktičkih ciljeva korisnika projekta

Prosječna ocjena ispunjenosti taktičkih ciljeva svih učenika/ca uključenih u projekat bila je 3,47. Pri tome nije primjećena značajna razlika između mlađih i starijih učenika. To znači da se ostvaruje napredak sa korisnicima projekta kada je u pitanju postizanje taktičkih ciljeva postavljenih u Individualnim razvojnim planovima učenika/ca.

Nakon što je analizirana revizija postizanja taktičkih ciljeva u svakoj pojedinoj projektnoj školi, postalo je evidentno da su mlađi učenici u većoj mjeri postigli postavljene ciljeve u odnosu na starije učenike/ce, odnosno korisnike projekta. Ovo je vjerovatno povezano sa značajnim jazom u usvajanju nastavnih sadržaja između starijih korisnika i njihovih vršnjaka. Naime učenici/ce koji pohađaju razrede od 6. do 9. bili su značajno ispod razrednog prosjeka kada su u pitanju akademska postignuća na samom početku projekta. Taktički ciljevi Individualnih razvojnih planova bili su prilagođeni njihovim individualnim potrebama koje su u većini slučajeva bili ispod zahtjeva razreda koji pohađaju. Mlađi učenici/ce su, s druge strane, manje zaostajali za vršnjacima što im je olakšavalo usvajanje sadržaja predviđenih nastavnim planom i programom.

Na osnovu predstavljenih rezultata može se zaključiti da su Individualni razvojni planovi imali zadovoljavajući učinak kada je u pitanju postizanje postavljenih taktičkih ciljeva. Revizijom istih utvrđeno je da su učenici/ce uključeni u projekat postigli značajan napredak u usvajanju nastavnih sadržaja, razvoju komunikacijskih sposobnosti, te radnih navika i motivacije. Iako još uvijek postoje zaostaci za razrednim prosjekom, može se zaključiti da ovaj individualizirani pristup postepeno dovodi do smanjenja jaza između korisnika projekta i njihovih vršnjaka iz razreda. Nadalje, osnovna prednost metodologije Individualnih razvojnih planova je što prati nastavni plan i program, ali istovremeno ga prilagođava potrebama svakog učenika/ce, uzimajući u obzir njegove/njene sposobnosti, kompetencije i potencijale. Na taj način se smanjuje pritisak na učenika/cu, omogućavajući mu/joj napredak koji dalje motiviše za nastavak školovanja.

Procjena razvoja socio-emocionalnih kompetencija

Poseban segment projekta „Obrazovanje za sve“ bile su radionice za razvoj socio-emocionalnih kompetencija. Tokom trajanja projekta održano je 107 radionica u dvije projektne škole. Pri tome su učenici/ce podijeljeni u dvije grupe. Naime, jednu grupu su činili učenici/ce 6-10 godina starosti, a drugu učenici/ce 11-14 godina starosti. Svaka grupa je na sedmičnom nivou prisustvovala radionicama za razvoj socio-emocionalnih kompetencija, koje su u drugom

dijelu projekta bile prilagođene individualnim potrebama učenika/ca, odnosno ciljevima postavljenim u Individualnim razvojnim planovima. Naime, značajan broj taktičkih ciljeva bio je vezan za poteškoće u ponašanju i/ili doživljavanju.

Značaj procjene razvoja socio-emocionalnih kompetencija važan je iz više razloga. Naime, istraživanja ukazuju na to da razvoj socio-emocionalnih vještina ima značajan uticaj na školsku klimu i donosi akademske, socijalne i emocionalne koristi za učenike. Meta analiza 213 studija socio-emocionalnog učenja u školama (Durlak, Weissberg, Dymnicki, Taylor, Schellinger, 2011) ukazuje na to da učenici/ce koji učestvuju u programu socio-emocionalnog učenja:

- Ostvaruju bolji akademski uspjeh;
- Imaju poboljšane stavove i ponašanje: više motivacije za učenjem, veća predanost školskim obavezama, više vremena posvećeno školskim obavezama i bolje ponašanje u učionici;
- Manje negativnih ponašanja: smanjeno ponašanje koje ometa nastavu, nepoštivanje, agresivnost i disciplinskih prekršaja;
- Smanjen emocionalni distres: manji nivo depresije, anksioznosti, stresa i socijalnog povlačenja kod učenika/ca.

Uzimajući u obzir ove podatke, evidentno je da je fokusiranje na poboljšanje socio-emocionalnih kompetencija neophodno za poboljšanje akademskog uspjeha.

Kako bi se uradila početna procjena emocionalnih, socijalnih i ponašajnih potreba i stanja korisnika projekta korišten je SDQ (Strengths and difficulties questionnaire) Upitnik sposobnosti i poteškoća. Upitnik sposobnosti i poteškoća je kratki upitnik prikaza ponašanja za djecu i adolescente od 3 do 16 godina. Sastoji se od 25 stavki o psihološkim atributima podijeljenih u sljedećih 5 skala:

- 1) Emocionalni simptomi (5 stavki)
skor poteškoća (na osnovu 20 stavki)
 - 2) Problemi u ponašanju (5 stavki)
 - 3) Hiperaktivnost/nepažnja (5 stavki)
 - 4) Problemi u odnosu s vršnjacima (5 stavki)
 - 5) Odnos prema društvu/prosocijalno ponašanje
- Zbir stavki od 1 do 4 daje ukupni

SDQ upitnik može se koristiti u razne svrhe, uključujući kliničku procjenu, evaluaciju rezultata, istraživanje i praćenje. U projektu „Obrazovanje za sve“ ovaj upitnik korišten je za inicijalnu procjenu ponašajnih, socijalnih i emocionalnih potreba korisnika projekta, te evaluaciju radionica za razvoj socio-emocionalnih kompetencija. Različite verzije upitnika korištene su obzirom na dob korisnika projekta. Naime, za učenik/ce od prvog do petog razreda (6-12 godina) korišten je SDQ upitnik ispunjen od strane učitelja/ce, dok je za učenike/ce od šestog do devetog razreda (12-15 godina) korišten upitnik za samoprocjenu. Stoga će se i rezultati predstaviti zasebno za učenike/ce od prvog do petog i učenike/ce od šestog do devetog razreda. 25 stavki upitnika čini 5 skala sastavljen od po pet stavki. Svih 5 skala se boduju kako bi se dobio ukupan skor poteškoća. Raspon rezultata je između 0 i 40 bodova. Pri tome, na individualnim nivou rezultat od 13 bodova ili manje je normalan, a rezultat od 17 bodova ili više predstavlja razlog za brigu (između 14 i 16 je granični rezultat). Neovisno o ukupnom rezultatu, upitnik se bavi poteškoćama koji se javljaju na svakoj pojedinoj skali, pa čak i kada je ukupni rezultat normalan.

Tokom implementacije projekta inicijalna procjena urađena je tokom inicijalnog testiranja korisnika projekta, dok je retest napravljen na samom kraju projekta kako bi se procijenio uticaj projektnih aktivnosti na napredak korisnika projekta u odnosu na emocionalne i ponašajne poteškoće.

Rezultati SDQ upitnika za korisnike projekta od prvog do petog razreda prikazani su u Tabeli 4. Tabela sadrži prosječne rezultate mlađih korisnika projekta. Niži rezultat ukazuje na poboljšanje u svakoj kategoriji, osim kategorije „prosocijalno ponašanje“ gdje viši rezultat predstavlja poboljšanje.

Tabela 4. Prosječni rezultati učenika/ca od prvog do petog razreda na upitniku sposobnosti i poteškoća

Prosječni rezultati učenika/ca od prvog do petog razreda						
Kategorija	Emocionalni simptomi	Problemi u ponašanju	Hiperaktivnost	Problemi u odnosu s vršnjacima	Prosocijalno ponašanje	Ukupan skor poteškoća
Prosječni rezultat na inicijalnom testiranju	1,27	1,42	4,33	1,53	7,55	8,55
Prosječni rezultat na retestu	0,95	1,11	3,94	1,46	7,84	7,46
Razlika	Smanjen za 0,32 (25,19%)	Smanjen za 0,31 (21,83%)	Smanjen za 0,39 (9%)	Smanjen za 0,07 (4,57%)	Povećan za 0,29 (3,84%)	Smanjen za 1,09 (12,74%)

Kako je vidljivo iz Tabele 4. napravljen je značajan napredak na planu socio-emocionalnih kompetencija sa učenicima prvog do petog razreda dvije projektne škole. Naime, **ukupan rezultat poteškoća smanjen je za 12,74%**. Pri tome je **najznačajniji napredak primjećen u kategoriji emocionalnih simptoma i kategoriji problema u ponašanju**. Naime, zabilježen je pad od 25,19% u kategoriji emocionalnih simptoma i od 21,83% u kategoriji problema u ponašanju.

Uzme li se u obzir da su korisnici projekta uglavnom pripadnici romske manjine značajno je naglasiti da su projektne aktivnosti, posebno radionice za razvoj socio-emocionalnih kompetencija, imale značajan uticaj na smanjenje emocionalnih simptoma i problema u ponašanju. Naime, problemi u ponašanju često su posljedica upravo emocionalnih poteškoća s kojima se učenici/ce suočavaju. Važno je uzeti u obzir da veliki broj korisnika projekta dolazi iz porodica nepovoljnog socio-ekonomskog statusa koje se bore sa ekonomskom nestabilnošću,

neriješenim stambenim pitanjima i poteškoćama u nalaženju i zadržavanju zaposlenja, što može imati negativan efekat na razvoj djeteta, te sa sobom nositi značajan nivo emocionalnog distresa. Također, i pregled porodičnih anamneza prikupljenih od strane socijalne radnice tokom terenskih posjeta ukazuje da veliki broj korisnika dolazi iz porodica pod rizikom ili disfunkcionalnih porodica. U vezi s tim, istraživanja pokazuju da je negativno porodično okruženje tokom ranog djetinstva usko povezano sa nizom problema u ponašanju kao što su: lošiji razvoj govora, kasniji problemi u ponašanju, deficiti u spremnosti za školu, agresivnost, anksioznost i depresija, te narušen kognitivni razvoj (Evans et al. 2010; Vernon-Feagans et al. 2011.). Zbog takvih nalaza razvoj socio-emocionalnih kompetencija dobiva na značaju. Naime, razvoj ovih kompetencija smanjuje probleme u ponašanju i emocionalni distres, jačajući prosocijalno ponašanje čiji je razvoj povezan sa nizom pozitivnih psiholoških i emocionalnih procesa, drugih socijalno kompetentnih ishoda, te intelektualnim postignućima mlađe djece (Wentzel, 2015.)

Kada su u pitanju stariji korisnici projekta, odnosno učenici/ce od šestog do devetog razreda OŠ „Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“ i OŠ „Bijelo Polje“, prosječni rezultati ostvareni na Upitniku sposobnosti i poteškoća prikazani su u Tabeli 5.

Tabela 5. Prosječni rezultati učenika/ca od šestog do devetog razreda na upitniku sposobnosti i poteškoća

Prosječni rezultati učenika/ca od šestog do devetog razreda						
Kategorija	Emocionalni simptomi	Problemi u ponašanju	Hiperaktivnost	Problemi u odnosu s vršnjacima	Prosocijalno ponašanje	Ukupan skor poteškoća
Prosječni rezultat na inicijalnom testiranju	1,83	2,28	3,75	2,24	9,16	10,10
Prosječni rezultat na retestu	1,54	1,91	3,24	1,91	9,56	8,60
Razlika	Smanjen za 0,29 (15,84%)	Smanjen za 0,37 (16,22%)	Smanjen za 0,51 (13,6%)	Smanjen za 0,33 (14,73%)	Povećan za 0,4 (4,36%)	Smanjen za 1,5 (14,85%)

Kako rezultati pokazuju *došlo je do smanjenja ukupnog skora poteškoća za 14,85% kod starijih korisnika projekta, odnosno učenika/ca od šestog do devetog razreda*. Pri tome, *najznačajniji napredak napravljen je u kategoriji problema u ponašanju (smanjenje od 16,22%) i kategoriji emocionalnih simptoma (smanjenje od 15,84%)*.

Učenici/ce koji pohađaju više razrede osnovne škole nalaze se u vrlo osjetljivoj razvojnoj fazi, obilježenoj ulaskom u adolescenciju, zbog čega ovakvi rezultati nisu iznenađujući. Ova je faza usko povezana sa emocionalnim razvojem zbog čega ostvareni rezultati dobivaju na značaju. Nadalje, vrlo je značajno što je zabilježeno značajno poboljšanje kada su u pitanju problemi u ponašanju. Naime, to znači da, iako se ovi učenici nalaze u osjetljivoj razvojnoj fazi, poteškoće na ponašajnom planu su smanjenje uslijed adekvatnih projektnih aktivnosti. Ovo također ukazuje na potencijal za daljnji razvoj prosocijalnog ponašanja koje je do sada manje razvijeno.

Projektom je predviđeno jačanje socio-emocionalnih kompetencija korisnika projekta za 10% što je projektom aktivnostima premašeno. Naime, ***ukupni skor poteškoća je kod mladih korisnika projekta smanjen za 12,74%, a kod starijih za 14,85%***. Značajno je primjetiti da je u obje grupe došlo do značajnog smanjenja emocionalnih simptoma i problema u ponašanju, što ukazuje na jak potencijal radionica za razvoj socio-emocionalnih kompetencija.

d) Povećano sudjelovanje roditelja Roma u obrazovnom procesu njihove djece za najmanje 15%.

Jedna od projektnih komponenti projekta „Obrazovanje za sve“ je uključivala i saradnju sa roditeljima, u cilju povećanja broja roditelja romske populacije koji uključuju svoju djecu u redovno obrazovanje. Kako bi se isti ostvario organizovani su informativni i edukativni sastanci, te treninzi i radionice u svrhu jačanja saradnje između roditelja i projektnih škola.

Dakle pored učenika/ca, korisnici projekta su bili i njihovi roditelji. U projekat je bilo uključeno 27 očeva i 29 majki romske populacije. Potpisan je ukupno 51 ugovor, za 51 romsko dijete. Ugovorom je definisano učešće učenika/ca u projektu, te obaveze roditelja.

U prva tri mjeseca implementacije projekta projektni tim (socijalna radnica, koordinatorica i voditeljica radionica) posjetio je 23 porodice, te je tim sastancima prisustvovalo 39 roditelja. Cilj sastanaka je bio informisanje roditelja o projektu, projektnim ciljevima, načinima uključivanja, te potpisivanje Ugovora za učešće u projektu. Svi sastanci su provedeni u naseljima Bišće Polje i Karašerbeš.

U naselju Bijelo Polje korisnici projekta romske nacionalnosti žive u Izbjegličkom Centru Salakovac. Projektni tim je uspostavio saradnju sa Upravom Centra, te organizovao sastanke za uključivanje romskih porodica u projekat. Međutim, zbog pravila i procedura rada Centra, nije dobiveno odobrenje za direktan pristup porodicama.

U nastavku implementacije projekta održane su 162 individualne posjete u porodice koje su korisnice projekta, te 19 grupnih sastanaka u zajednicama Bišće Polje i Karašerbeš.

To u konačnici iznosi:

- ***185 individualnih posjeta***
- ***19 grupnih sastanaka.***

Razlozi organizovanja većeg broja individualnih posjeta u odnosu na sastanke zajednice bili su višebrojni. Prije svega, naselja u kojima žive romske porodice uglavnom su neuslovna i ne sadrže prostorije adekvatne za održavanje sastanaka, zbog čega su isti održavani u domovima korisnika. Također, mnoge porodice su u konfliktnim odnosima zbog čega nisu željeli prisustvovati grupnim sastancima. Tokom implementacije projekta i grupnih sastanaka više porodica tražilo je individualne razgovore zbog osjetljivosti tema o kojima su željeli razgovarati. Analizom rada sa roditeljima postalo je evidentno da su individualni sastanci usklađeniji sa predviđenim ciljem, te je zbog toga odlučeno povećati broj istih.

Ono što je značajno primjetiti je da se tokom posjeta pokazalo da je obrazovanje djece romskim porodicama sekundarni problem. Naime, iako značajan dio roditelja prepoznaje značaj obrazovanja, egzistencijalni problemi sa kojima se romske porodice suočavaju primarni su u odnosu na obrazovanje njihove djece. Tako je veliki broj individualnih posjeta bio posvećen upravo tim problemima koji uključuju stambena pitanja, poteškoće u zapošljavanju, neposjedovanje zdravstvenog osiguranja i sl.

Pored sastanaka sa porodicama organizovane su i radionice za roditelje o sledećim temama:

- Uloga roditelja u obrazovanju djece – (1 radionica u OŠ“Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“ i 1 radionica u OŠ“Bijelo Polje“)
- Roditelji – ponašajni modeli za djecu – (1 radionica u OŠ“Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“ i 1 radionica u OŠ“Bijelo Polje“)
- Zašto fizički ne kažnjavati djecu – loša odgojna metoda – (1 radionica u OŠ“Mustafa Ejubović – Šejh Jujo“ i 1 radionica u OŠ“Bijelo Polje“)
- Komunikacija sa djetetom u cilju prevencije vršnjačkog nasilja (1 radionica u OŠ“Bijelo Polje“)

Organizovana su i 3 roditeljska sastanka, a zabilježeno je prisustvo 19 roditelja. Teme roditeljskih sastanaka su bile: higijena u školi i produženom boravku, kodeks ponašanja u školi i produženom boravku.

Organizovanim radionicama je prisustvovao ukupno 51 roditelj, što u prosjeku iznosi 7 roditelja po radionici.

Analizom izvještaja sa radionca uočeno je da kreirane radionice ne odgovaraju ciljnoj skupini. Nivo obrazovanja korisnika i pripremljeni materijali nisu bili na optimalnoj razini za razumijevanje, te je postojala i jezična barijera za neometanu komunikaciju tokom radionica.

Pored toga, posjećenost radionica je bila jako niska. U komunikaciji sa stručnim osobljem škola ustanovljeno je da škole imaju jako lošu saradnju sa romskim roditeljima. Posjećenost roditeljskih sastanaka od strane romskih roditelja iznosi 1-2%, od ukupnog broja romskih roditelja, te je česta praksa da roditelji ne dođu ni na poziv socijalne službe. Prikupljene informacije su potvrđene i od strane roditelja koji navode razne razloge neposjećivanja roditeljskih sastanaka, kao što su zaboravljanje, razne obaveze, itd. Zbog evidentiranih poteškoća u radu, projektni tim je u cilju motivacije i poticanja romskih roditelja organizovao razgovore psiho–socijalne podrške. Obavljeno je 38 razgovora.

Na osnovu analize svih organizovanih aktivnosti sa roditeljima, može se zaključiti da je uspostavljena jako dobra saradnja sa roditeljima. Roditelji pozitivnije reaguju na individualne nego grupne posjete, te se radije odazivaju kućnim posjetama, nego da sami odlaze u školu. Ispunjavanje roditeljskih obaveze u odnosu na školu, odnosno motivisanje roditelja za redovnim odlascima na informacije i roditeljske sastanke je ključna komponenta u napredovanju i redovnosti pohađanja nastave, te je problem kojem je neophodno posvetiti mnogo pažnje u narednom periodu.

ZAKLJUČCI

Na osnovu analize aktivnosti i rezultata projekta „Obrazovanje za sve“ mogu se donijeti sljedeći zaključci:

- Kroz pružanje podrške i pomoći romskim roditeljima pri upisivanju djece u osnovnu školu povećana je stopa upisa romske djece u projektnim školama za 40% za 2016/17 školsku godinu.
- Pružanjem podrške učenicima/ama romske populacije u izvršavanju školskih obaveza, te podizanjem svijesti o važnosti obrazovanja, ostvarena je stopa zadržavanja u osnovnoj školi od 100%.
- Školski uspjeh učenika/ca uključenih u projekat samo je djelomično unaprijeđen pri čemu je značajnije poboljšanje bilo kod mlađih učenika/ca koji manje zaostaju za razrednim prosjekom od starijih učenika/ca.
- Metodologija Individualnih razvojnih planova, odnosno individualizacija obrazovanja korisnika projekta dovela je do ostvarenja značajnog napretka u usvajanju nastavnih sadržaja komplementarnih sposobnostima, kompetencijama i potrebama učenika/ca. Učenici/ce uključeni u projekat postigli su značajan napredak u usvajanju nastavnih sadržaja, razvoju komunikacijskih sposobnosti, te radnih navika i motivacije. Iako još uvijek postoje zaostaci za razrednim prosjekom, može se zaključiti da ovaj individualizirani pristup postepeno dovodi do smanjenja jaza između korisnika projekta i njihovih vršnjaka iz razreda. *Preporučuje se izmjena termina „Individualni razvojni planovi“ u „Obrazovne razvojne strategije“ zbog zakonske legislative u kojima se terminologija individualnih razvojnih planova najčešće koristi za učenike/ce s mentalnim poteškoćama, što nije slučaj u ovom projektu.*
- Sistem dopunske nastave potrebno je unaprijediti. Naime, potrebno je intenzivirati časove dopunske nastave za starije učenike/ce koji pohađaju nastavu od 6. do 9. razreda, uz jačanje komunikacije sa nastavnicima/cama dopunske nastave u svrhu usklađivanja iste sa potrebama učenika/ca.
- Učenici/ce jako dobro reaguju na radionice za razvoj socio-emocionalnih kompetencija koje dalje dovode do boljeg akademskog uspjeha i razvoja prosocijalnog ponašanja.
- Roditelji romske populacije pozitivnije reaguju na individualne kućne posjete, nego na pozive u školu. Iako svjesni važnosti obrazovanja, isti su pod velikim pritiskom zbog egzistencijalnih problema s kojima su suočeni. Ispunjavanje roditeljskih obaveza u

odnosu na školu, odnosno motivisanje roditelja za redovnim odlascima na informacije i roditeljske sastanke je ključna komponenta u napredovanju i redovnosti pohađanja nastave, te je problem kojem je neophodno posvetiti mnogo pažnje u narednom periodu.

Kao najvažniji nalaz ove analize moguće je izdvojiti činjenicu da su mlađi učenici/ce (od prvog do petog razreda) uključeni u projekat ostvarili značajniji napredak od starijih učenika/ca (od šestog do devetog razreda). Bez obzira na to da li su uzrok tome razvojne faze učenika, preveliki zaostaci u usvajanju nastavnog gradiva ili aktivnosti namijenjene svakoj od ovih grupa, evidentno je da je romskim učenicima/ama neophodno pružiti dodatnu, individualiziranu, podršku u nastavi od samog početka školovanja. Na taj način će se uticati kako na školski uspjeh, tako i na motivaciju za učešćem u nastavnom procesu.

ANALITIČKI STRATEŠKI PLAN ZA RAZVOJ INDIVIDUALNIH RAZVOJNIH PLANOVA ZA 2016/17 ŠKOLSKU GODINU

Na osnovu zaključaka koji su proizašli iz Analize učinka projekta „Obrazovanje za sve“ za 2015/16 školsku godinu, napravljen je strateški plan za razvoj individualnih razvojnih planova za 2016/17 školsku godinu. Individualni razvojni planovi se u novoj projektnoj godini nazivaju „Obrazovna razvojna strategija“ u svrhu izbjegavanja konfuzije koja nastaje usljed korištenja terminologije individualnih planova. Naime, terminologija individualnih razvojnih planova se u BiH zakonskoj legislativi najčešće veže za učenike/ce s mentalnim poteškoćama, što nije slučaj u ovom projektu. Stoga je odlučeno da se u projektu „Obrazovanje za sve“ koristi naziv „Obrazovna razvojna strategija“.

Projekat „Obrazovanje za sve“ bio je u prvoj implementacijskoj godini tokom 2015/16 školske godine, te je iz iste proizašao niz naučenih lekcija koje mogu unaprijediti ovaj i slične projekte u narednim godinama.

Glavni cilj projekta „Obrazovanje za sve“ je i za narednu 2016/17 školsku godinu povećan upis, akademski uspjeh i redovnost romske djece u osnovnoškolskom obrazovanju, uz povećanje školskog uspjeha i uključivanje romskih roditelja u obrazovni proces.

Indikatori za ostvarivanje ovog cilja, odnosno projektni rezultati, su stoga:

- a) Povećan upis djece romske populacije u osnovne škole za 40%,
- b) Smanjen broj izostanaka za 30%,
- c) Povećan akademski uspjeh za najmanje 20% (1 školska ocjena),
- d) Povećano učešće roditelja djece romske populacije u obrazovnom procesu za najmanje 15%.

Kako bi se ovo postiglo, a imajući na umu prethodno naučene lekcije i rezultate, postavljeni su sljedeći strateški ciljevi:

STRATEŠKI CILJ 1:

Osigurati dodatnu podršku u nastavi za korisnike projekta „Obrazovanje za sve“, uz individualizaciju pristupa obrazovanja i kontinuiranu komunikaciju sa nastavnim osobljem škole.

STRATEŠKI CILJ 2:

Unaprijediti učešće roditelja romskih učenika/ca u obrazovnom procesu njihove djece.

STRATEŠKI CILJ 3:

Poboljšati integraciju i inkluziju romskih učenika/ca u osnovnom obrazovanju i razrednom okruženju.

Indikatori, aktivnosti, ishodi

STRATEŠKI CILJ 1: *Osigurati dodatnu podršku u nastavi za korisnike projekta „Obrazovanje za sve“, uz individualizaciju pristupa obrazovanja i kontinuiranu komunikaciju sa nastavnim osobljem škole.*

Glavni indikatori kojima će se mjeriti ostvarenje prvog strateškog cilja su :

- Poboljšane vještine i znanja u predmetima u kojima učenici/ce pokazuju manjak znanja kod najmanje 30% učenika/ca korisnika programa Produženog boravka;
- Socio-emocionalne vještine učenika/ca koji učestvuju u programu Produženog boravka razvijene za najmanje 10% u odnosu na inicijalno stanje;
- Održana stopa zadržavanja u osnovnoj školi od 100%;
- Opremljena i potpuno funkcionalna dva Produžena boravka u dvije projektne škole za 2016/17 školsku godinu.

Kako bi se navedeno postiglo kreirane su sljedeće aktivnosti:

A1.1. Opremanje i pripremanje Produženih boravaka u dvije projektne osnovne škole za nastavak rada u 2016/17 školskoj godini.

A1.2. Osiguravanje dopunske nastave za poboljšanje akademskog uspjeha i interaktivnih radionica za razvoj socio-emocionalnih kompetencija (Obrazovne razvojne strategije).

A1.3. Osiguravanje školskih udžbenika i opreme.

A1.4. Osiguravanje školskih obroka.

A1.5. Osiguravanje prevoza za korisnike Produženih boravaka.

Ishodi koji će proizaći iz navedenih aktivnosti prvog strateškog cilja su, između ostalih, : 2 opremljena produžena boravka, obrazovne razvojne strategije kreirane i implementirane za 61 učenika/cu, dokumentacija o korisnicima projekta prikupljena, minimalno 162 održanih časova dopunske nastave, minimalno 140 održanih radionica, osigurani udžbenici, oprema i prevoz za korisnike projekta.

STRATEŠKI CILJ 2: *Unaprijediti učešće roditelja romskih učenika/ca u obrazovnom procesu njihove djece.*

U projektu „Obrazovanje za sve“ napredak u osiguravanja učešće roditelja romskih učenika/ca u obrazovnom procesu njihove djece mjerit će se pomoću sljedećih indikatora tokom 2016/17 školske godine:

- Minimalno 50% roditelja korisnika projekta su korisnici usluga psihosocijalne podrške projekta.
- Aktivno učešće romskih roditelja u obrazovnom procesu njihove djece povećano za minimalno 40%.
- 40% romske djece školskog uzrasta koja do sada nisu pohađali školu, upisano u školu.

Za postizanje ovih indikatora kreirana je sljedeća aktivnosti:

A 2.1. Sastanci i pružanje psihosocijalne podrške roditeljima.

Ishodi ove aktivnosti su : minimalno 12 individualnih sastanaka sa roditeljima i djecom koji ne pohađaju nastavu a školskog su uzrasta; minimalno 45 romskih roditelja učestvuje u individualnim sastancima; 5 romske djece identificirano za upis u školu; minimalno 11 sastanaka za manje grupe romskih roditelja održano; minimalno 50 romskih roditelja učestvuje u sastancima, minimalno 45 ugovora o učešću u projektu potpisano sa roditeljima romskih učenika/ca.

STRATEŠKI CILJ 3: Poboljšati integraciju i inkluziju romskih učenika/ca u osnovnom obrazovanju i razrednom okruženju.

Treći strateški cilj mjerit će se pomoću sljedećeg indikatora:

- Inkluzivnost i integracija romskih učenikaca sa dodatnim potrebama u učenju povećana za minimalno 20%.

Ishodi ove aktivnosti su : održana najmanje 33 individualna sastanka sa učiteljima/cama i nastavnicima/cama korisnika projekta; sociometrijske skale za korisnike projekta.

U svrhu unapređenja projekta napravljena je prethodna analiza i strateški plan. Postavljeni ciljevi, rezultati, aktivnosti i ishodi čine temelj projekta „Obrazovanje za sve“ za 2016/17 školsku godinu.

LITERATURA

Alexander, K., Entwisle, D., & Horsey, C. (1997). From first grade forward: Early foundations of high school dropout. *Sociology of Education*, 70(2).

Bulotsky-Shearer, R. J., Bell, E. R., Romero, S. L., & Carter, T. M. (2012). Preschool interactive peer play mediates problem behavior and learning for low-income children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33, 53-65

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, 82, 405-432. doi: 10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x

Duncan, G.J., Yeung, W.J., Brooks-Gunn, J., & Smith, J.R. (1998). How much does childhood poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review*, 63, 406-423.

Evropski centar za prava Roma, Stigma. (2004). Segregated Schooling in Central and Eastern Europe (Stigma. Segregirano školovanje u centralnoj i istočnoj Evropi), Evropski centar za prava Roma

Evans GW, Ricciuti HN, Hope S, et al. (2010). Crowding and cognitive development. The mediating role of maternal responsiveness among 36-month-old children. *Environment and Behavior*; 42(1): 135-148.

Kher, R. (2006). Developmental-Educational Centres in the Municipalities in the South of Serbia (Razvojno-obrazovni centri u opštinama na jugu Srbije), str.17.

McClelland, M. M., Morrison, F. J., & Holmes, D. L. (2000). Children at risk for early academic problems: The role of learning-related social skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 15(3), 307-329.

Milić, S. (2004). Roma in an Expanding Europe: Challenges for the Future – Needs Assessment Study for the Roma Education Fund (Romi u proširenoj Evropi: Izazovi za budućnost – procjena potreba za Fond za obrazovanje Roma), Crna Gora, Roma Education Fund

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2013) Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) o romskoj populaciji u Bosni i Hercegovini 2011-2012: završni izvještaj. Sarajevo: UNICEF BiH. str. 80-81.

Raver, C.C. (2002). Emotions matter: Making the case for the role of young children's emotional development for early school readiness. SRCD Social Policy Report, 16, 1-20.

Romski informativni centar Kali Sara. (2011). Decade Watch – Izvještaj o implementaciji Akcionog plana Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, Sarajevo, Romski informativni centar Kali Sara

UNICEF. (2013). Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, UNICEF BiH

UNICEF / Partner Marketing Consulting Agency, Projekat zapošljavanja YERP. (2011). Nepohađanje i napuštanje obrazovanja, Banja Luka, UNICEF BiH, str. 4–5.

UNDP. (2007). Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini – Izvještaj o humanom razvoju 2007, UNDP

Vernon-Feagans L, Garrett-Peters P, Willoughby M, et al. (2011). Chaos, poverty, and parenting: Predictors of early language development. Early Childhood Research Quarterly

Wentzel, K. (2015). Prosocial Behaviour and Schooling. Department of Human Development and Quantitative Methodology, University of Maryland at College Park, USA